

Mats Benner

Vetenskap, makt och politik i framtiden

Vid ingången till det nya årtusendet hade en av de hårdaste kraftmätningarna mellan politik och vetenskap just avslutats. Det handlar naturligtvis om en av svensk politiks mest kontroversiella gestalter, Carl Tham. Hans politiska cocktail av besparingar och regionalpolitik tycktes länge förlama relationen mellan politik och vetenskap. Man glömmer lätt omständigheterna kring Thams politik. Åtminstone tre bör man försöka hålla i minnet.

En gäller den underdånighet som länge präglat relationen mellan politik och forskning. Historiskt sett hade forskningspolitikens ideologiska laddning varit begränsad, områdets smala och specialiserade karaktär lockade

sällan till kraftmätningar eller kraftfulla utspel. Förväntningarna på forskningspolitiker har därför varit ganska måttliga. 1990-talet var därvidlag en anomali, en tid när forskningen fick en framskjuten position i både politik och debatt. Det innebar att forskningens politiska inramning blev betydligt skarpare, och många dogmer och självklara sanningar om forskningens autonomi och forskarsamhällets självbestämmande omprövades.

En annan omständighet var dåtidens mest brännande fråga, det statliga budgetunderskottet. Forskningen, liksom andra samhällsområden, fick besparingsbeting utan prut. Thams roll var att leverera, och det gjorde han också. Forskningen

fick återigen känna på att den blivit ett politikområde bland andra.

En tredje styrande faktor gällde realpolitikens former. Samarbetet med centerpartiet drev utvecklingen mot en regionalisering av forskningens resurser och en tydlig inriktning mot små och medelstora högskolors villkor. Forskningen blev därmed dels en maktpolitisk bricka i utbytesspelet mellan socialdemokratin och centern, dels en regionalpolitisk aktör att mobilisera när andra regionala stödresurser – till exempel försvarsinvesteringar – sviktade.

Hur ser då läget ut i dag? I en mening lever arvet efter 1990-talet vidare. Forskningens roll som produktivkraft är den kanske viktigaste politiska dragningskraften. Investeringar i forskning ses också som investeringar i framtidens sysselsättning och välbefinnande.

Annat är annorlunda. Dagens politiska samarbetskonstellation är ju en annan, med en annan ingång till högre utbildning och forskning än center-vänsterkoalitionen. Expansionen av den regionala utbildningen och forskningen har stannat av, och tecknen tyder snarast på reträtt än på fortsatt expansion. När Mitthögskolan nyligen fick status av universitet – och ett patetiskt resurstillskott till forskningen på 10 miljoner kronor per år – var det sannolikt den sista av regionalpolitiska markeringar inom forskningspolitiken. Vänsterpartiet och miljöpartiet har till skillnad från centern en stark universitetsförankring. Dessamma gäller de två utbildningspolitiskt tongivande borgerliga partierna mode-

raterna och folkpartiet, som på olika sätt försöker övertrumfa varandra i välvilighet med de etablerade universiteten. Folkpartiets förslag om särskilda statliga medel till ett svenskt »elituniversitet« (vad som nu än menas med detta) är kanske det som mest går till ytterligheterna. Välviljan mot de etablerade universiteten tycks inte känna några gränser, vilket kan ses som två steg tillbaka efter att ett steg tagits framåt. Riktningen ligger fast och de många regionala högskolornas öde tycks ganska säkert, men någon vidare expansion är inte att vänta. Snarare i så fall en smärre kontraktion, vilket syns i de återkommande rekonstruktionerna av de nya högskolorna.

Partipolitiken och forskningspolitiken har därmed nått ett slags jämviktpunkt efter det turbulenta 90-talet med dess skarpt skurna motsättningar mellan olika modeller och politiska alternativ. Konsensus och samförstånd råder åter.

Tonläget mellan forskare och politiker är i dag därför ett annat. Den hårda debatten om besparingar och ideologisering av forskningspolitiken har helt klingat av. Den efterhängsna diskussionen om resurser till forskningen likaså. Den nuvarande politiken går i stället ut på en tvåstegsmanöver: dels en viss – om än inte alltför markerad – koncentration av resurserna till de större universiteten, dels en vädjan till forskarsamhället att ge politiken argument för utvidgade resurser. Mer pengar – forskarnas eviga önskan – erbjuds i utbyte mot politisk uppslutning och intern upprepning. Därigenom tror man sig komma ifrån

det utdragna ordkriget om forskningens pengar, en strategi som till synes har lyckats så här långt. Den inriktning som valts i och med den senaste forskningspropositionen, *Forskning för ett bättre liv*,¹ nämligen att lägga huvuddelen av resurstillskotten på större program, har också neutraliserat kritiken, eftersom det nu finns större pengar att hämta för den framgångsrike. Att söndra och härskas.

Områdesprioriteringarna är också relativt klara: svensk forsknings framtid ligger i naturvetenskaperna, medicinen och tekniken. Den politiska tilltron till kvaliteten och användbarheten i svensk humaniora och samhällsvetenskap sjunker i gengäld stadigt. Det magra utfallet i Vetenskapsrådets första utlysning av så kallade starka forskningsmiljöer 2004, där endast två av tolv bidrag gick till humaniora och samhällsvetenskap, var ett tecken på svårigheterna för kulturvetenskaperna att hävda sig i en öppen kamp om resurser. Den bitvis ganska hätska debatten, främst på *Dagens Nybeters* kultursidor, om de svenska kulturvetenskapernas internationella ställning stärkte bilden av ett system i kris. Debatten anfördes av idéhistorikern Sverker Sörlin som i några kronikor i *Dagens Nybeter* uppmärksammade den låga internationella värderingen av svensk

humaniora, en hållning som fått mycket mothugg men också en del eldunderstöd. I en särskilt skarp kritik menade litteraturvetaren Sara Danius att svenska humanistiska miljöer mer präglades av trivsel än av intellektuellt utbyte:

Idéer eller trevnad? Intellektuella utmaningar eller ergonomiska skrivbordsstolar? Det är ödesfrågan för den humanistiska forskningen i dagens Sverige. Det är ingen nyhet att merparten av svensk humaniora behärskas av provincialism. Självgodheten är välkänd och dokumenterad, liksom isolationismen.²

Bo Rothstein och Karl Gunnar Persson hörde till dem som gick till motsvarande angrepp på samhällsvetenskaperna, särskilt mot den upplevda dominansen av geronter³ med inhemska snarare än kosmopolitiska perspektiv. Positionerna försvarades dock av andra debattörer, bland annat vetenskapshistorikern Tore Frängsmyr som menade att forskningspolitiken ytterligare förvärrat läget för svensk humaniora genom den starka inriktningen mot att finansiera projekt snarare än anställningar. Kritikerna, främst Sörlin, avfärdades som »riksopportunisterna»⁴. Allt sammantaget tycks svensk humaniora och

1. *Forskning för ett bättre liv*, proposition 2004/05:80.

2. Sara Danius, »Bekämpa mossigheten«, i *Dagens Nybeter* 8 november 2005.

3. Ursprungligen namn på dem som i det forntida Sparta var medlemmar av de äldstes råd. Red anm.

4. Tore Frängsmyr, »Humaniora bör få utvecklas på egna villkor«, i *Svenska Dagbladet* 10 juni 2005.

samhällsvetenskap befinna sig kraftigt på defensiven, och forskningspolitikerna har också tagit tillfället i akt. I en intervju framhöll kultur- och utbildningsminister Leif Pagrotsky att svensk forsknings politiska ställning hotades av »skandaler«, ofta med anknytning till just samhällsvetenskaperna:

Om vi ser vilka akademiska debatter som har förekommit i nyhetsförmedlingen den senaste tiden, så handlar det ju inte om vetenskapliga genombrott och liknande, utan det är ritualmordsberättelser i vetenskaplig dräkt och det är personstrider kring forskningsprojekt som gett bilden av att det inte går att i efterhand verifiera forskningsresultat.

För de omhuldade områdena naturvetenskap, medicin och teknik är tonläget ett annat. Även om det inte är uttalat, lär huvuddelen av den aviserade expansionen av svensk forskning ske inom just dessa områden. Kopplingen till tillväxtpolitiken är en förklaring till detta. Lissabonstrategin för den så kallade kunskapsbaserade ekonomin i Europa hade som ett av sina huvudinslag utvidgade satsningar på forskning och utveckling. I Sverige är utvecklingen i stort sett densamma, även om Sverige redan uppnått EU:s mål om att satsa 3 procent av BNP på forskning och utveckling. Tonvikten på forskningen

som tillväxtmotor syns i flertalet av de forskningspolitiska initiativ som tagits på senare tid, till exempel om forskningsresultatens kommersialisering och i det av socialdemokratin fastlagda målet att öka de statliga investeringarna i forskning till 1 procent av BNP. En annan förklaring till de hårda vetenskapernas starka ställning är politisk. När kulturvetenskaperna mest tycks producera obskyr teori och kontroverser, omges den naturvetenskapliga forskningen av en aura av förtrollning och framsteg, vilket politiken naturligtvis gärna vill omge sig med. En tredje faktor handlar om forskningens realpolitik. En växande andel av resurserna till forskning kanaliseras i dag till stora program, en arbetsform som traditionellt passat humaniora och samhällsvetenskap mindre bra, men som stämmer väl överens med naturvetenskapernas, teknikens och medicinens kollektiverade former.

För den som söker intressanta forskningspolitiska spänningsfält tycks det oundvikligt att rikta uppmärksamheten mot den viktigaste politiska arenan för forskningen – universiteten. Det är också här som mycket av den politiska uppmärksamheten inom EU fokuseras. I Lissabonstrategin och dess olika uppföljningar är det just »fria och oberoende« universitet som står i centrum för tillväxtpolitiken. Dagens svenska universitet befinner sig ett gott stycke

---

5. Michael Lövtrup, »Väljarnas respekt avgör forskningens ramar« (intervju med Leif Pagrotsky), i *Forska* nr 4 2005.

från denna vision. De leds av regerings-
utnämnda rektorer och styrelser med
sambällsrepresentanter i klar majoritet.
Samtidigt är politikens inflytande över
universitetens inre liv i det närmaste
obefintligt, åtminstone om vi talar om
direkt styrning. Styrningen är finan-
siell snarare än operativ, och de poli-
tiskt tillsatta styrelserna huvudsakligen
externa bedömare utan alltför djup-
gående kunskaper om universitetens
egentliga verksamhet. Intressantare är
då att se hur universiteten styrs i prak-
tiken. Framtidens svenska universitets-
system närmar sig alltmer den modell
som redan utmejslats i de anglosaxiska
länderna, med en skarp polarisering
mellan å ena sidan kosmopolitiska
forskningsintensiva elituniversitet och
å andra sidan forskningstunna utbild-
ningsanstalter med regional eller till
och med lokal rekrytering som huvud-
mål. Denna polarisering har skapats
i god sämja mellan samtliga politiska
partier och är en effekt av en mängd
spridda beslut och omregleringar av
universitetet. Den ökade betydelsen
av projekt- och programfinansiering
av forskning är en sådan faktor, vil-
ket starkt gynnat de redan etablerade
universitetet. Den våldsamma expan-
sionen av den högre utbildningen, som
främst burits av högskolorna, är en
annan.

Den akademiska forskningen får en
alltmer framträdande position inom

tillväxtpolitiken. Forskningens politiska
och ekonomiska tyngd växer därigenom.
Denna vetenskapens samhällsbärande
roll är inte nödvändigtvis instrumentell
i den klassiska korporativa meningen.
Det är inte någon enkel beställnings-
modell, à la 1970-talets korporativa
sektorsforskning, som håller på att växa
fram. Instrumentaliseringen går i stället
hand i hand med en ökad betoning på
att vetenskapen skall vara excellent och
att resurserna skall koncentreras till fär-
re områden och enheter. Grundidén är
att forskningsintensiva universitet ger
spridningseffekter och därmed konkur-
rensfördelar i den globala striden om
högteknologiska investeringar. Det är
den amerikanska erfarenheten som lig-
ger bakom. Sverige, och andra europe-
iska länder, vill till varje pris hinna ikapp
USA i den vetenskapliga kapprustningen
och då måste resurserna koncentre-
ras till färre enheter. Svensk forskning
och svenska universitet modelleras nu
efter amerikanskt snitt – en utveckling
som knappast någon diskuterar och än
mindre ifrågasätter. Vad vi ser kon-
turerarna av är en global anpassning av
forskningspolitiken och en inordning
av den akademiska forskningen i till-
växtpolitiken. I denna modell ingår en
fri, oberoende och kvalitetsmedveten
akademisk sektor som en naturlig del
– återigen en av dessa paradoxer som
utmärker den globala, kunskapsbase-
rade ekonomin.